

УДК 33.338.467.4

О.В. ОЛЬШАНСЬКА

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

**ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯНСЬКИХ
ДОМОГОСПОДАРСТВ**

У статті проаналізовано економічну та соціальну діяльність селянських домогосподарств за основними показниками. Здійснено оцінку їх багатофакторного впливу на відтворювальні процеси локальних агросоціальних систем. Визначено основні проблеми функціонування селянських домогосподарств та шляхи їх вирішення, що є важливим етапом для формування стратегії посилення соціальної орієнтації функціонування аграрного сектору України, зменшення соціальної напруги в сільській місцевості,

Ключові слова: селянські домогосподарства, аграрні відносини, економічна діяльність, соціальна функція, локальні агросоціальні системи

Аграрні формування та відповідні відносини є тим осередком, навколо якого безпосередньо чи опосередковано формуються локальні соціально-економічні системи в сільській місцевості. Вони займають одне з визначальних місць і в розвитку всієї соціально-економічної та екологічної системи регіону. Аграрні відносини на нинішньому етапі розвитку суспільства з позицій товаровиробника зорієнтовані головним чином на вирішення проблем виробництва продукції для отримання прибутку. Разом з тим, таке цільове спрямування не сприяє комплексному розвитку сільських територій як місць проживання сільського населення, соціально-економічних проблем розвитку сільських поселень і функціонування територіальної громади населених пунктів, їх відтворення тощо. Адже найважливішою за значенням для сільської місцевості є соціально-відтворювальна функція аграрних відносин, яка має багатофакторний вплив на всю систему відтворювальних процесів у нинішніх умовах господарювання.

Постановка завдання

Головною метою земельної реформи в сільській місцевості був перерозподіл земель і створення нових форм господарювання на базі не колективної, а приватної форми власності на землю, платності землекористування. Таким чином створювалась нова структура землевласників, землекористувачів і виробників товарної сільськогосподарської продукції. Вона включає групу сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, в структурі яких за найбільшою кількістю власників землі та її землекористувачів виділяються господарства населення, які в 2011 році використовували 38,2 % сільськогосподарських угідь і виробляли 48,0 % валової продукції сільського господарства. Вони кваліфікуються як домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. Господарства населення – це категорія господарств, яка об'єднує сільські домогосподарства, тобто особисті селянські господарства, місцем реєстрації яких є сільський населений пункт (5,1 млн. домогосподарств). Крім того, вона включає міські домогосподарства, а також фізичних осіб – підприємців, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства. Площа селянського господарства включає площу для ведення особистого селянського господарства, площу для ведення товарного виробництва та можливу орендовану площу.

Об'єкти та методи дослідження

Теоретичним та прикладним проблемам розвитку аграрної сфери, аграрних відносин та стану соціального середовища сільських поселень присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних

учених-економістів: Алаєва Е.Б., Бистрякова І.К., Борщевського П.П., Гранберга О.Г., Куценко В.І., Лисецького А.С., Паламарчука М.М., Прокопи І.В., Саблука П.Т., Фашевського М.І., Шепотько Л.О., Юрчишина В.В. та інші. Проте багато питань, що стосуються економічної та соціальної оцінки діяльності селянських домогосподарств та їх впливу на суспільний розвиток локальної громади сільської місцевості в цілому залишаються недостатньо вивченими та потребують комплексного аналізу, що дозволить виявити найгостріші проблеми й визначити можливі шляхи їх вирішення.

Мета статті

Сучасне реформування аграрного сектора економіки позначилось й на соціально-економічних процесах в сільській місцевості. На всіх етапах розвитку сільського господарства відповідними їм є і соціальні зміни, оскільки ці процеси взаємообумовлені і становлять соціально-економічну взаємозалежну єдність. Тому теорія і практика аграрних відносин має відповідати характеру й особливостям соціально-економічних змін на селі, оскільки вони становлять єдину агросоціальну систему. Сучасні нові аграрні відносини покликані виконувати не лише економічні функції – виробництво доходу, а й соціальні – продовольчого забезпечення населення, виконання безпосереднього і опосередкованого впливу на всю систему відтворювальних процесів в специфічній сфері – сільському суспільстві. Оцінка економічної та соціальної діяльності селянських домогосподарств, аналіз їх багатофакторного впливу на відтворювальні процеси локальних агросоціальних систем становлять мету даного дослідження. Здійснення такого аналізу є надзвичайно важливим етапом для формування стратегії посилення соціальної орієнтації функціонування аграрного сектору України та зменшення соціальної напруги в сільській місцевості, неподолання якої може мати як економічні, так і політичні втрати.

Результати та їх обговорення

Аграрна реформа призвела до радикальних змін в аграрних відносинах. Вони стосувалися, насамперед, зміни земельних відносин, зокрема, визначився селянин як власник землі. Він реально отримав землю у володіння і користування. Ринковий характер відносин відкрив можливості господарюючим суб'єктам у виборі виду діяльності, виробництві певної продукції для власних потреб і для ринку.

Основною організаційною формою господарювання в сільській місцевості за їх чисельністю стали селянські домогосподарства. Статистичні дані свідчать про те, що в селянських домогосподарствах з незначною площею землі (0,25–0,50 га), які разом становлять трохи більше половини загальної кількості домогосподарств (50,6 % в 2011 році), сільсько-господарська діяльність цільовою функцією має головним чином особисте забезпечення продовольчими продуктами. Площа землі, яка оброблялась такими господарствами складала в 2011 році 11,9 % від загальної. Товарне значення їх виробництва може стосуватися незначних залишків окремих видів продукції рослинництва й тваринництва, плодово-ягідних насаджень, картоплі, овочів тощо. В таких умовах актуальними є економічні й організаційні питання щодо вилучення залишків аграрної продукції у селянських господарств відповідними структурами, надання їй товарного вигляду, забезпечення зберігання й централізованого продажу через торгівельну мережу.

В домогосподарствах з площею землі 0,5–1,0 га, які склали 27,3 % від загальної їх кількості в 2011 році, ведення сільського господарства все більше набувало товарного виробництва. Однак вони

обробляли в цілому лише 16,0 % земель домогосподарств (2011 р.) та разом з першою групою склали в 2011 році 77,9 % або понад 4 млн. всіх домогосподарств з площею землі, яка становила 27,9 % від загальної площі домогосподарств.

Таким чином, більшість домогосподарств зорієнтовані переважно на вирощування аграрної продукції для самозабезпечення. Це необхідно враховувати в обґрунтуванні державної політики продовольчого забезпечення населення в цілому. Такий вклад дрібних сільськогосподарських виробників продовольчої продукції стосується більшості сільського населення працездатного віку з його загальної чисельності, яке становило на 01.01.2012 року 8,5 млн. осіб.

Більш економічно продуктивними є селянські домогосподарства з площею землі 1–5 га і особливо – 5–10 і більше га. Ці господарства хоч і складають 22,1 % від усіх домогосподарств, однак площа землі, яка є в їхньому користуванні становить 72,1 %. Структура посівних площ характеризується переважанням пшениці, ячменю і кукурудзи серед зернових культур та соняшника, посіви якого займають 84,3 % від площі всіх технічних культур. Ці культури є найбільш конкурентними на зовнішньому та внутрішньому ринках аграрної продукції. Селянські домогосподарства цієї групи мають найбільше технічне оснащення, яке використовується для обробки землі, догляду за посівами, збирання врожаю тощо. Домогосподарства з площею землі понад 1 га більше використовують добрива та засоби захисту рослин. Так, частка господарств, що використовувала мінеральні добрива становила в 2011 році 68,4 %, а всіх домогосподарств – 56,1 %. Вищими ці показники є в господарствах з більшою площею землі й щодо використання органічних добрив та засобів захисту рослин, використання районаних сортів сільськогосподарських рослин, сівозмін тощо. Все це сприяє розвитку цього типу селянських домогосподарств як ринкових та збільшує їх роль як товаровиробників аграрної продукції, що в цілому підвищує продовольчу безпеку країни.

Селянські господарства займаються, як рослинництвом, так і тваринництвом. В останні роки характерною особливістю селянських домогосподарств є скорочення кількості корів і свиней, що пов'язано з недостатніми механізмами впливу на збереження і збільшення поголів'я худоби. Розрахунки свідчать про те, що частка селянських домогосподарств, в яких є будь-який вид худоби та птиці, протягом 2005–2011 років знаходиться у межах 70–80 % від загальної кількості домогосподарств. При цьому найнижчі показники стосуються утримання корів, що негативно позначається на забезпеченні сільського населення молоком і молочними продуктами. Найбільше утримують селянські господарства птицю, оскільки вона найменш вибаглива до утримання. Крім того, це сприяє забезпеченню потреб населення у м'ясі птиці та яйцях. Таким чином, розвиток ринкових відносин в аграрній сфері економіки не став суттєвим стимулом розвитку тваринництва.

Аналіз динаміки виробництва м'яса у забійній вазі за період 1990–2011 років свідчить про те, що господарства населення в період ліквідації в сільській місцевості ферм, стали важливим компенсатором втрат тваринницької продукції, яка вироблялась на колективних фермах. Нині виробництво тваринницької продукції господарствами населення відіграє важливу як економічну роль, так і соціальну, оскільки вони виконують функцію виробництва продовольства не лише для самозабезпечення, але й для ринку продовольчої продукції.

Висновки

У підсумку, слід зазначити, що для підвищення ефективності аграрного виробництва в селянських господарствах необхідно підвищити їх технічну й технологічну забезпеченість різними шляхами. Серед них найбільш радикальним є державне стимулювання виробництва в Україні сільськогосподарської техніки. Насамперед, це стосується активізації діяльності Херсонського комбайнового заводу. Це дасть змогу забезпечити модернізацію й переоснащення аграрного сектора сільськогосподарською технікою, а також створить додаткові робочі місця, підвищить рівень зайнятості, збільшить соціальні відрахування до місцевих бюджетів тощо. Одночасно необхідно зменшувати вартість техніки, висока ціна якої сьогодні стримує її закупівлю дрібними селянськими домогосподарствами.

Важливим механізмом може бути створення регіональних програм розвитку аграрного дрібнотоварного виробництва з участю регіональних бюджетних ресурсів і коштів товаровиробників через НАК «Укragenrolizing».

В нинішніх умовах практичним механізмом може бути формування спеціалізованих кооперативів з обслуговування селянських і фермерських господарств. Оскільки, як про це свідчить аналіз, майже 78 % домогосподарств мають площу до 1 га землі, то для обробки таких площ економічно нераціонально купувати техніку господарством, а вигідніше наймати її разом зі спеціалістами й обслуговуванням для виконання певних робіт. Окремі види техніки, наприклад, комбайни доцільно придбати господарствам при збиранні врожаю з площею понад 1000 га. Таким чином, диференціювання потреб в різних технічних засобах може бути підставою для формування спеціалізованих кооперативів.

Важливим механізмом активації діяльності малого та середнього агробізнесу є створення для нього прийняттого механізму і доступу до кредитних ресурсів. Оскільки цей вид бізнесу є найбільш орієнтований на сільську місцевість, зокрема, що стосується зайнятості сільського населення за місцем проживання суб'єктів аграрної діяльності, то його розвиток набуває підвищеної соціальної значимості і загальносуспільного пріоритету. Розвиток локальних агросоціальних систем на базі малого і середнього бізнесу, орієнтованого на громаду, сприятиме зростанню прибутків громадян, може позитивно вплинути на динаміку чисельності сільського населення, зокрема, зменшення міграції населення в пошуках робочого місця, покращення демографічної ситуації в сільських поселеннях, збереження їх трудових ресурсного потенціалу.

Список використаної літератури

1. Борщевский П.П., Прейгер Д. К., Иванух Р.А. Региональная специализация сельскохозяйственного производства Украины. — К.: Наукова думка, 2004. — 197 с.
2. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2011 рік /Державна служба статистики України. — К.:ТОВ «Август Трейд», 2012.—386с.
3. Стронгина М.Л. Социальное развитие села. Поселенческий аспект. — М.: Агропромиздат, 1986. — С. 4.
4. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація. Наукова доповідь. / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, членів-кореспондентів НАН України О.М. Бородіної та І.В.Прокопи. — К.: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2012. — 54 с.
5. Ходаківський Є.І. Синергетичні засади розвитку агроекономічної системи. — Житомир, 2008. — 17 с.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2013

Экономическая и социальная оценка деятельности сельских домохозяйств.

Ольшанская А.В.

Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана

В статье проанализирована экономическая и социальная деятельность сельских домохозяйств по основным показателям. Осуществлена оценка их многофакторного влияния на воспроизводственные процессы локальных агросоциальных систем. Определены основные проблемы функционирования сельских домохозяйств и пути их решения, что является важным этапом для формирования стратегии усиления социальной ориентации функционирования аграрного сектора Украины, уменьшения социальной напряженности в сельской местности.

Ключевые слова: сельские домохозяйства, аграрные отношения, экономическая деятельность, социальная функция, локальные агросоциальные системы.

Economic and social estimation of activity of rural households.

O. Olshanska

Kiev National Economics University named after Vadym Hetman

The article analyzes the economic and social activities of rural households by main indicators. Conducted an appraisal of multivariate effect on the reproductive processes of local agrosocial systems. Defines the main problems in the functioning of rural households and their solutions, which is an important step for the fundamental idea lies behind the formation of strengthening the social orientation of the functioning of the agricultural sector of Ukraine, reduce social tensions in the countryside.

Keywords: rural households, agrarian relations, economic activities, social function, local agrosocial systems.